

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Ю. І. ВОЛЧЕЛЮК

Згідно з демократичними та гуманістичними світовими стандартами, нині людство переходить до нової світоглядної парадигми – «єдине суспільство, яке включає людей з різноманітними проблемами». Сучасною світовою тенденцією є прагнення до деінституалізації та соціального інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку. Формується нова культурна й освітня норма – повага до людей фізично та інтелектуально неповносправних.

Важливу роль у досягненні гуманітарного, соціального та економічного розвитку осіб з обмеженими фізичними можливостями відіграє інклюзивне навчання. Спільна освіта молоді з обмеженими фізичними можливостями та їх здорових однолітків є основою їхньої інтеграції та соціальної адаптації.

Інклюзивну освіту визначають як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення основного права на освіту та права здобути її за місцем проживання, в умовах навчального закладу, пристосування навчального закладу, їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів та студентів. Інклюзивний освітній простір – система різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти і соціалізації дітей та молоді з обмеженими фізичними потребами [3].

Разом з тим, упровадження інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення наукового супроводу, створення навчальних програм, навчального методичного забезпечення.

Ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами [8].

Інклюзивне освітнє середовище змінює роль педагога звичайного навчального закладу, який має сприймати людей з обмеженими фізичними можливостями, як і інших дітей у групі; залучати їх до спільних видів діяльності, ставлячи децю інші завдання, залучати до колективних форм навчання і групового вирішення завдань; використовувати різноманітні стратегії колективної участі – ігри, спільні проекти, лабораторні дослідження тощо.

Проблемам соціалізації дітей та молоді присвячені праці О. Безпалько, І. Зверєвої, Н. Лавриненко, Г. Лактіонова, О. Карпенко, Н. Огневич, О. Матієнко, Р. Пріма, С. Савченко та ін.

Проблеми теорії і методики соціальної педагогіки і соціальної роботи досліджуються у працях С. Григор'єва, А. Капської, Н. Морозової, А. Мудрика, Л. Харченка, С. Харченка.

Зміст, форми, види, умови, проблеми соціальної інтеграції інвалідів висвітлено в дослідженнях В. Гудоніса, Т. Добровольської, І. Іванова, Є. Леонгарда, А. Капської, Н. Малофєєва, К. Рейсвейк, В. Петрової, Л. Шипіциной, Н. Шматко; педагогічні дослідження з питань становлення та розвитку практики і теорії спеціально організованого навчання і виховання дітей та молоді окремих категорій розглянуто в дослідженнях: І. Гілевич, Л. Калініної, О. Кузьмічової, Л. Тигранової, І. Цукерман (інтеграція дітей та молоді з порушеннями слуху); Л. Волкової, Ю. Кузьміної, Е. Медведєвої, Л. Лопатіної (інтеграція дітей та молоді з порушеннями мовлення); Л. Вавіної, Ю. Кармаускаса, Г. Махортової, В. Ремажевської (інтеграція дітей та молоді з порушеннями зору); Г. Алферової, О. Битової, І. Мамайчук, Л. Шипіциной (інтеграція дітей та молоді з порушеннями опорно-рухового апарату).

Формуванням нової системи освіти займалися І. Бондар, І. Леонгард, М. Синьов, М. Таланчук, Г. Шевцов, А. Ямбург; теоретичні і методологічні аспекти освіти людей з обмеженими фізичними можливостями, а також можливості навчально-методичного, медичного та соціального супроводу розробляли В. Авілов, К. Агавелян, Н. Вовк, Б. Даутова, З. Кантор, Н. Козлов, А. Колупаєва, І. Купреєва, А. Мальков, І. Нікітіна, Г. Н. Паршін, В. Сікора, Г. Станевський, М. Чайковський.

Разом з тим, у соціальній педагогіці бракує досліджень, присвячених розробленню концептуальних засад створення моделі інклюзивного освітнього простору та вивчення основних

напрянків педагогічної діяльності у навчальному закладі інклюзивної орієнтації, що підтверджує значущість та актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз основних напрямків соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому просторі західноєвропейських країнах та США.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

розкрити сутність поняття «інклюзивний освітній простір»;

охарактеризувати основні напрямки соціально-педагогічної роботи в інклюзивних навчальних закладах у західноєвропейських країнах та США.

Для реалізації умов щодо здобуття якісної освіти осіб з обмеженими фізичними можливостями, профілактики чи подолання їх соціальної ізоляції виконується пошук ефективних соціально-педагогічних технологій, досліджуючи зарубіжний досвід оптимальної соціальної адаптації дітей та молоді з обмеженими фізичними можливостями. Варто наголосити, що у більшості розвинутих країнах світу здійснюються заходи зі створення умов для навчання дітей та студентів з обмеженими фізичними можливостями [4].

Одне з перших місць у впровадженні ідей інклюзивного навчання посідає Італія — одна з перших європейських країн, яка визнала інклюзивне навчання для осіб з обмеженими фізичними можливостями найоптимальнішою формою отримання ними освіти. В Італії, у 1971 році був прийнятий новий Закон про освіту, який визначив право батьків на вибір навчального закладу, закріпив статус навчальних закладів, де навчаються діти та молодь з обмеженими фізичними можливостями, забезпечив державну підтримку щодо здобуття освіти такої категорії населення.

Після змін та доповнень до Закону про освіту, в ньому додалося – діти та молодь з обмеженими фізичними можливостями мають ходити до навчального закладу поблизу дому та навчатися разом зі своїми однолітками, кількість учнів у класах не може перевищувати 20 осіб, та не більше двох дітей з порушеннями можуть навчатися в одному класі; спеціальні групи в масових навчальних закладах анулюються; діти та молодь з обмеженими фізичними можливостями мають бути забезпечені підтримкою педагогів та спеціалізованих фахівців, які працюють з ними за затвердженими програмами, разом із вчителями у групах повинні працювати спеціальні педагоги, а також залучати до процесу навчання батьків [5].

На сьогоднішній день в Італії понад 90% дітей та молоді з обмеженими фізичними можливостями отримують освіту в закладах масового типу. В освітніх Департаментах провінцій країни працюють консультативні служби, до складу яких входять адміністратори шкіл, різнопрофільні спеціалісти, представники громадських організацій, за необхідності приєднуються працівники служб охорони здоров'я. Вони організують інклюзивне навчання, проводячи діагностику учнів і визначаючи їх потреби, надають навчально-методичну та консультативну допомогу педагогам та адміністрації навчального закладу. У муніципальних навчальних закладах разом із педагогами працюють асистенти, які надають допомогу учням з обмеженими фізичними можливостями. Разом із викладачами, асистенти складають індивідуальні навчальні плани для кожного учня чи студента з обмеженими фізичними можливостями, враховуючи його навчальні потреби [1].

В Австрії існують центри спеціальної освіти, які відповідають за навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями в масових навчальних закладах і управляють роботою всіх спеціалістів, що в них працюють. Спеціалісти діагностують учнів, надають консультації та навчально-методичну допомогу педагогам, батькам, проводять семінари та тренінги для підвищення кваліфікації, співпрацюють із місцевими адміністративними службами, медичними центрами. Психологічну та педагогічну підтримку учням та студентам з обмеженими фізичними можливостями в навчальних закладах надають спеціальні педагоги, які, переважно, працюють у штаті. Спеціальні педагоги виконують ті функції, які визначаються потребами учнів з обмеженими фізичними можливостями. Ці спеціалісти можуть виконувати роль асистентів учителів, консультантів батьків чи педагогів. Вони, разом із педагогом, відповідають за навчання учнів чи студентів з обмеженими фізичними можливостями.

У Бельгії, в інклюзивних навчальних закладах, у штаті працюють спеціальні педагоги. На початку навчання вони проводять індивідуальні заняття з учнями з обмеженими фізичними можливостями, а пізніше знайомлять педагога із проблемами дитини, залучають до роботи із використанням спеціальних методів та форм навчання, надають консультації. Також, у таких навчальних закладах, працюють педагоги зі спеціальних шкіл, завдяки використанню їх знань та досвіду зникає межа між загальною та спеціальною освітою. Діти та молодь з обмеженими фізичними

можливостями зі спеціальних навчальних закладів, упродовж першого року навчання в інклюзивних, не припиняють отримувати потрібну спеціальну допомогу, надалі ця допомога надається індивідуально та за необхідності.

У Великобританії інклюзивне навчання набуло розвитку після прийняття у 1996 р. Акта «Про Освіту». Після прийняття цього закону по всій країні відкрилися органи Управління освітою зі структурним підрозділом Управління служби підтримки. Вони відповідають за матеріальний та організаційний стан інклюзивного навчання людей з обмеженими фізичними можливостями. Спеціалісти цих служб займаються закладами, де вчаться люди з обмеженими фізичними можливостями. У таких навчальних закладах працюють спеціалісти – координатори з питань спеціальної освіти. Вони безпосередньо працюють з людьми, у яких є нескладні порушення розвитку, надають корекційно-реабілітаційні послуги, при цьому запрошують до роботи медичні, психологічні та соціальні організації, надають консультації педагогам та допомогу батькам [4].

В коледжах Великобританії працюють особи з інвалідністю як радники з питань підтримки учнів та студентів з фізичними обмеженнями; функціонує Національне бюро для студентів-інвалідів, що надає інформацію про всі навчальні заклади країни, пояснює умови вступу до них, допомагає їм працевлаштуватися, проводить наукові дослідження, конференції; працює студентська служба професійних послуг та порад студентам з обмеженими фізичними можливостями [2].

У Польщі створено вищі та професійні навчальні заклади спеціалізованого та інклюзивного типу для молоді з обмеженими фізичними можливостями. Працюють відділи обслуговування студентів з обмеженими фізичними можливостями, які займаються: підготовкою електронних версій методичних матеріалів щодо формування толерантного ставлення до людей з вадами здоров'я; підготовкою інформаційних матеріалів для педагогів; вивченням технологій, що допомагають подолати вади, а також забезпечують навчальні заклади спеціалістами з корекційно-реабілітаційних послуг та студентами-волонтерами. Функціонують центри з питань освіти і реабілітації інвалідів; в них формується база даних про людей з обмеженими фізичними можливостями, які навчаються у школах, та проводиться підготовка молоді до вступу у вищий навчальний заклад; розробляються індивідуальні програми реабілітації, використовуються сучасні технічні засоби навчання [9].

У Сполучених Штатах Америки завдяки системі проведення тестування, як головної форми для визначення результатів навчання, відсутності єдиної форми навчальних програм, стабільності одержання медичних та соціальних послуг надається можливість навчатися людям з обмеженими фізичними можливостями за індивідуальними навчальними планами [6].

Так, у Кембриджському університеті працює Центр підтримки студентів-інвалідів. Він надає консультації щодо навчання в університеті, підтримує людей-інвалідів, організовує індивідуальні візити до коледжів та факультетів. Крім того, в університеті забезпечують студентів індивідуальними навчальними програмами, пристосованими до їх потреб, житлом, наймають, за необхідності, персонального асистента [2]. В Оксфордському університеті діє Служба особливих потреб для студентів-інвалідів. При порушеннях зору та мовних функцій навчальний заклад забезпечує аудіо записами лекцій, також використовується екранне читання, збільшення текстів; працює штат працівників, які за необхідності виконують роль тьютора [9].

Освітня система, за якої учні лише одержують знання і не взаємодіють із соціальним середовищем, є неприйнятною. Проблема соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями в системі спеціальної освіти посідає особливе місце і викликає багато суперечок, так як навчальні заклади закритого типу, тобто спеціальні школи-інтернати, де навчаються і виховуються діти та молодь з обмеженими фізичними можливостями, не є осередками їхньої соціалізації.

Слід відзначити, що для України інклюзивне навчання потребує свого вирішення на основі виваженого підходу як з боку державних органів влади, так і з боку громадськості. Вочевидь, можна погодитися з висновками багатьох білоруських, російських і українських дослідників цієї проблеми (В.Бондар, І. Гілевич, В. Засенко, А. Конопльова, Т. Лещинська, М. Малофєєв, М. Нікітіна, Л. Шипіцина, Н. Шматко, М. Ярмаченко та ін.), що інтеграційні процеси у навчанні людей з обмеженими фізичними можливостями у країнах пострадянського простору мають свою специфіку, оскільки розвиваються в умовах особливого соціокультурного статусу з урахуванням позитивів і досягнень диференційованого навчання [4].

Таким чином, аналіз та досвід західноєвропейських країн та США дає можливість відзначити, що переважною формою навчання для людей з обмеженими фізичними можливостями є інклюзивна освіта. Хоча, слід зауважити, функціонують і спеціальні заклади, які за необхідності надають

відповідну допомогу навчальним закладам інклюзивної орієнтації. Але межа між спеціальною та загальною освітою досить слабка, оскільки демократичні країни пропагують цінності громадянського суспільства, основою якого є рівноправність, толерантність та інклюзія.

Окрім деяких досягнень вітчизняної науки та практики, традиційні підходи до розв'язання проблем інклюзивної освіти не характеризуються системністю, наступністю, ефективністю і потребують кардинальних змін. У зв'язку з цим набула особливої актуальності потреба в системі соціальної реабілітації, адаптації та психолого-педагогічного супроводу людей з обмеженими фізичними можливостями. Педагогічний аспект має дуже величезне значення для всього процесу інклюзивного навчання, для успішної інтеграції людини в суспільство. Отже, важливим напрямом роботи в системі інклюзивної освіти України є підготовка єдиної програми навчання в інклюзивному освітньому просторі від дитячого садка до вищого навчального закладу та підготовка відповідних висококваліфікованих кадрів. Ці питання можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Banathy Bela H. Designing Education as a Social System // Educational technology. – November-December 1998. – P. 51–55.339
2. Into higher education 2002. The higher education quite for people with disabilities. – SKILL, Great Britain, 2002. – 134 p.222
3. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. – Лондон. 2000. – 78 с. ЕВРОП. ОПЫТ.
4. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : [монографія] / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 457 с.
5. Лавриченко Н. М. Соціально-культурні аспекти модернізації змісту базової освіти у західноєвропейських країнах // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3–4. – С.167–175.
6. Mary Conya Weishaar, Phillip Weishaar. Transition for students with disabilities: the United States, Ukraine// Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2003. – С. 121–123.
7. Малофеев Н. Н. Западная Европа: эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – 256 с.
8. Наказ МОН № 855 від 11.09.09 року «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки».
9. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами. Монографія. – К. : Педагогічна думка, 2006. – 179 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор А. В. Галімов.